

۲۰۰۶۷۴۶
نیمه

مردم سالاری زیست محیطی

www.ketab.ir

دکتر سید اصغر سجادی

وکیل دادگستری

سرشناسه: سجادی، سیداصغر، ۱۳۱۹ -

عنوان و نام پدیدآور: مردم‌سالاری زیست‌محیطی / سیداصغر سجادی.

مشخصات نشر: تهران: گالوس: موسسه گام حق، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۲۴۴ص.

وضعیت فهرست نویسی: فییا

موضوع: دموکراسی -- جنبه‌های زیست‌محیطی / دموکراسی -- ایران -- جنبه‌های زیست‌محیطی /

توسعه پایدار -- سیاست دولت / توسعه پایدار -- ایران -- سیاست دولت /

Democracy-- Environmental aspects / Democracy -- Iran -- Environmental

aspects / Sustainable development -- Government policy / Sustainable

development -- Government policy -- Iran

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ۴م ۳س / ۸/ JAY۵

رده بندی دهی: ۳۰۴/۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۴۵۰۸۶۲

مردم‌سالاری زیست‌محیطی

مؤلف: دکتر سید اصغر سجادی

ناشر: گالوس

ناشر همکار: گام حق

نوبت چاپ اول: ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۱۱۲۲-۶

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

کلیه حقوق این اثر برای انتشارات گالوس محفوظ است.

هرگونه کپی برداری و تهیه جزوه از متن کتاب، استفاده از طرح روی جلد و عنوان کتاب جرم است و متخلفان طبق قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

دفتر مرکزی: تهران. خیابان توانیر شمالی، بالاتر از همت، پلاک ۲۵ واحد ۲

تارنما: www.gamehaq.com فروشگاه اینترنتی: www.legalbooks.ir

فهرست مطالب

۱۱	دیباچه
۱۵	مقدمه
۱۹	بخش نخست: مفاهیم ساختاری مردم‌سالاری زیست‌محیطی
۱۹	فصل اول: مردم‌سالاری زیست‌محیطی
۱۹	مبحث اول: چیستی مردم‌سالاری
۲۱	بند ۱- مبانی حقوقی مردم‌سالاری
۲۱	الف- اصل تعیین سیاست‌ها
۲۳	ب- اصل مشارکت
۲۴	بند ۲- ابعاد مردم‌سالاری
۲۵	الف- پهنآوری دموکراسی
۲۶	ب- ژرفای دموکراسی
۲۶	ج- بُرد دموکراسی
۲۷	بند ۳- انواع دموکراسی
۲۷	الف- مردم‌سالاری نمایندگی
۳۲	ب- مردم‌سالاری مشارکتی
۳۶	ج- مردم‌سالاری مشورتی
۳۸	د- مردم‌سالاری دیجیتالی
۳۹	مبحث دوم: چیستی محیط‌زیست
۳۹	بند ۱- تعریف محیط‌زیست
۳۹	الف- محیط‌زیست از نظر لغوی و اصطلاحی
۴۰	ب- محیط‌زیست در اسناد بین‌المللی
۴۰	بند ۲- رابطه انسان با طبیعت
۴۱	الف- ادوار مختلف رابطه‌ی انسان با طبیعت
۴۲	ب- رویکرد انسان به محیط‌زیست
۴۵	ب- حقوق بشر و محیط زیست

- ت- انسان خالق و مخلوق محیط زیست ۴۹
- مبحث سوم: چیستی مردم سالاری زیست محیطی** ۵۰
- بند ۱- جنبش های زیست محیطی (بهار خاموش و سبزها) ۵۰
- الف- مفاهیم ۵۲
- ب- نقش رسانه ها ۵۴
- ج- سرآغاز جنبش (بهار خاموش «کارسون») ۵۶
- د- سبزها (اندیشه سیاسی سبز) ۵۷
- بند ۲- مردم سالاری زیست محیطی در اسناد بین المللی ۶۰
- بند ۳- مفهوم مردم سالاری زیست محیطی در نظام حقوقی ایران ۶۴
- الف- دسترسی به اطلاعات ۶۵
- ب- مشارکت عمومی ۶۶
- ج- اصل پنجاه (فانون اساسی (محیط زیست و حقوق نسل های آینده) ۶۷
- د- اصل حفاظت و برابر اشعه ۷۰
- ه- محیط زیست در قاهره: برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نقش رسانه ها ۷۰
- و- دیگر قوانین ۸۱
- ز- عدالت بین نسلی و فائوست ۸۳
- ح- حیات رو به رشد اجتماعی نسل امروز و نسل های بعد ۸۴
- د- دسترسی به عدالت ۸۵
- فصل دوم: گروه های اجتماعی فعال در عرصه مردم سالاری زیست محیطی** ۸۷
- مبحث اول- اشخاص حقیقی** ۸۷
- بند ۱- شهروندان ۸۷
- بند ۲- گروه های عمده ی جامعه ۸۹
- الف- زنان ۹۰
- ب- جوانان ۹۶
- ج- بومیان ۹۸
- د- جنگل نشینان ۱۰۰
- مبحث دوم: اشخاص حقوقی (سازمان های مردم نهاد)** ۱۰۳
- بند ۱- شخصیت حقوقی سازمان های مردم نهاد ۱۰۴
- الف- شخصیت حقوقی داخلی ۱۰۴
- ب- شخصیت حقوقی بین المللی ۱۰۴

بند ۲- مشارکت سازمان‌های مردم نهاد در شکل‌گیری، اجرا و نظارت بر مقررات بین‌المللی

زیست‌محیطی..... ۱۰۵

الف- مشارکت سازمانهای غیر دولتی در شکل‌گیری مقررات بین‌المللی ۱۰۵

ب- مشارکت سازمان‌های غیر دولتی در اجرای مقررات بین‌المللی ۱۰۹

فصل سوم: تعین مفهوم مردم‌سالاری زیست محیطی بین‌المللی..... ۱۱۰

مبحث اول: اثر متقابل قوانین داخلی و مقررات بین‌المللی..... ۱۱۱

بند ۱- اثر قوانین داخلی بر مقررات بین‌المللی محیط‌زیست..... ۱۱۱

بند ۲- اثر مقررات بین‌المللی محیط‌زیست بر قوانین داخلی..... ۱۱۲

مبحث دوم: زمینه‌های مساعد استقرار مردم‌سالاری زیست محیطی بین‌المللی..... ۱۱۲

بند ۱- همبستگی بین‌المللی..... ۱۱۳

بند ۲- جامعه مدنی جهانی..... ۱۱۴

بخش دوم: کنوانسیون آرهوس، مصداق بارز مردم‌سالاری زیست‌محیطی منطقه‌ای

..... ۱۱۹

فصل اول: چرائی و چیستی کنوانسیون آرهوس..... ۱۱۹

مبحث اول: چرائی کنوانسیون آرهوس..... ۱۲۰

بند ۱- پیشینه..... ۱۲۰

بند ۲- تصویب کنوانسیون و نشست‌های نخستین..... ۱۲۱

مبحث دوم- چیستی کنوانسیون آرهوس..... ۱۲۳

بند ۱- حقوق رویه‌ای و حقوق ماهوی..... ۱۲۳

بند ۲- حقوق قوام نیافته یا حقوق نرم..... ۱۲۴

فصل دوم: ساختار و محتوای کنوانسیون آرهوس..... ۱۲۷

مبحث اول: مؤلفه‌های کنوانسیون..... ۱۲۸

بند ۱- دسترسی به اطلاعات زیست‌محیطی..... ۱۲۹

الف- شیوه‌های دسترسی به اطلاعات..... ۱۳۰

ب- ارائه اطلاعات زیست‌محیطی..... ۱۳۳

ج- نکات شاخص و نوآوری کنوانسیون..... ۱۵۰

- بند ۲- مقایسه دسترسی به اطلاعات در قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات جمهوری اسلامی ایران و دسترسی به اطلاعات در کنوانسیون آرهوس ۱۵۳
- الف- کلیات ۱۵۳
- ب- دارندگان حق دسترسی به اطلاعات ۱۵۴
- ج- ارائه اطلاعات ۱۵۶
- د- استثنائات دسترسی به اطلاعات ۱۶۱
- ه- نظارت بر دسترسی به اطلاعات ۱۶۷
- بند ۳- مشارکت عمومی در کنوانسیون آرهوس ۱۷۰
- الف- حاکمیت اراده‌ی ملی ۱۷۲
- ب- حق مشارکت سیاسی ۱۷۳
- ج- مفهوم مشارکت عمومی ۱۷۴
- د- مشارکت عمومی در اسناد بین‌المللی زیست محیطی ۱۷۴
- ه- تأثیرات زیست محیطی و مشارکت عمومی ۱۷۷
- و- ارزیابی اثرات زیست محیطی در کنوانسیون‌های بین‌المللی ۱۷۸
- ز- مشارکت عمومی در فرآیند تصمیم‌گیری پیرامون فعالیت‌های زیست محیطی ویژه ۱۸۰
- بند ۴- دسترسی به عدالت زیست محیطی ۱۸۹
- الف- تجدیدنظر نسبت به اقدام مقامات و عدم ارائه اطلاعات ۱۸۹
- ب- نهادهای جایگزین دادگاه تجدیدنظر ۱۹۲
- ج- جبران خسارت ۱۹۵
- د- رژیم‌های مسئولیت زیست محیطی ۲۰۰
- ه- اصل پیشگیری از خسارت زیست محیطی در اسناد بین‌المللی ۲۰۳
- و- دادخواهی و سمت در دعوی ۲۰۴
- مبحث دوم: اثر کنوانسیون آرهوس بر نظام حقوقی کشورها ۲۱۵**
- بند ۱- اثر کنوانسیون بر اتحادیه اروپا ۲۱۶
- بند ۲- اثر پذیرش حقوق فرانسه از کنوانسیون آرهوس ۲۱۷
- بند ۳- اثر کنوانسیون بر کشورهای اروپای شرقی، قفقاز و آسیای مرکزی ۲۱۹
- بند ۴- اثر کنوانسیون بر کشورهای جنوب آسیا (هند، پاکستان و بنگلادش) ۲۲۰
- الف- مشارکت عمومی در فرآیند تصمیم‌سازی زیست محیطی ۲۲۱
- ب- دسترسی به اطلاعات زیست محیطی ۲۲۱
- مبحث سوم: مردم سالاری زیست محیطی، توسعه پایدار و حقوق نسل‌های آینده ۲۲۲**

بند ۱- اصل توسعه پایدار.....	۲۲۳
الف- مفهوم حقوقی توسعه پایدار	۲۲۶
ب- وابستگی توسعه پایدار و حفاظت از محیط‌زیست در اسناد بین‌المللی	۲۲۸
بند ۲- عدالت بین نسلی و فرانسلی.....	۲۲۹
الف- مفهوم عدالت	۲۲۹
ب- انواع عدالت	۲۳۰
بند ۳- حق نسل‌های آینده	۲۳۲
الف- آدگاه‌های داخلی	۲۳۲
ب- نماذجی نسل‌های آینده	۲۳۳
نتیجه‌گیری و پیشنهادها	۲۳۵
فهرست منابع	۲۴۰

دیباچه

حفظ و حمایت از محیط زیست در قوانین داخلی کشورها قدمتی دیرینه دارد، اما از تنظیم اولین اسناد بین‌المللی در زمینه حفاظت از محیط زیست قریب به یکصدسال می‌گذرد. از سال ۱۹۰۲ که کنوانسیون پاریس در مورد حفاظت از پرندگان مفید برای کشاورزی به امضاء رسید، هزاران سند بین‌المللی در مورد حفاظت و حمایت از محیط زیست تنظیم شده است. در این میان کنفرانسهای ۱۹۷۲ استکهلم و ۱۹۹۲ ریو نقش بسزایی در توسعه حقوق بین‌الملل محیط زیست ایفا کرده‌اند. در حقیقت کنفرانسهای بین‌المللی (جهانی - منطقه‌ای) حکایت از نگرانی مشترک تمام کشورها نسبت به آلودگی و تخریب محیط زیست داشتند. وحدت اکوسیستم که به هم پیوستگی بخشهای مختلف محیط زیست را به تصویر کشیده و مرزهای سیاسی را صوری و مصنوعی جلوه می‌دهد، آردگ محیط زیست را مسأله‌ای بین‌المللی و مربوط به کل جامعه بین‌المللی قلمداد نمود.

سرعت و حجم تکرار اسناد بین‌المللی زیست محیطی در نیم قرن اخیر حیرت‌انگیز است. حقوق بین‌الملل که هنوز در برخی شاخه‌های مرز (مثل حقان مسؤولیت بین‌المللی) صرفاً بر حقوق نانوشته مبتنی است و حتی از یک معاهده بین‌المللی محروم می‌باشد، در بخش محیط زیست بر شمار قابل توجهی از اسناد بین‌المللی ابتناء یافته است که تحت عنوان کنوانسیون، اعلامیه، رهنمود، اصول راهنما، و ... پیکره اصلی حقوق بین‌الملل محیط زیست را تشکیل می‌دهند. حفاظت از گونه‌های مختلف گیاهی و جانوری، حفاظت از اقیانوسها، دریاها و رودخانه‌ها، حفاظت از فضای ماورای جو، حفاظت از لایه اوزون، حفاظت از جنگلها، مقابله با آلودگی ترش بیابانها و کویرها، حفظ تنوع زیستی، مقابله با تغییرات اقلیم و ... در اسناد بین‌المللی زیست محیطی مورد توجه قرار گرفته‌اند.

با وجود این، تنوع و تکرار قوانین ملی و اسناد بین‌المللی زیست محیطی صرفاً مبین نیاز مبرم به حمایت جهانی و همه جانبه از محیط زیست قلمداد می‌شود. در حقیقت صرف وجود این همه قانون ملی و سند بین‌المللی که مشتمل بر قواعدی هستند که برخی از آنها حتی وصف «آمره» دارند، نباید باعث ایجاد این تصور شود که در زمینه حفاظت و حمایت از محیط زیست، دستاوردهایی مهم حاصل شده و فرایند آلودگی و تخریب محیط زیست متوقف گشته است. آلودگی هوا، خاک و آب هر روز بیش از پیش تشدید می‌شود. جنگل‌زدایی و بیابان‌زایی به

سرعت ادامه دارد. تغییرات اقلیم و گرمتر شدن دما، سرعت ذوب شدن یخهای قطبی و بالا آمدن سطح آب دریاها و اقیانوسها را افزایش داده است. تغییر محسوسی در تخریب لایه اوزون حادث نشده است. در جلوگیری از کاهش تنوع زیستی و از بین رفتن گونه‌های مختلف گیاهی و جانوری پیشرفت قابل توجهی ایجاد نشده است. بنا به گزارش برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد «جهانی را تصور نمایید که در آن تغییرات زیست محیطی تهدیدکننده سلامت انسان‌ها، امنیت فیزیکی، نیازهای اساسی و همبستگی اجتماعی است. این چنین جهانی همواره و گاه و بیگاه در معرض تاخت و تاز توفان‌ها و بالا آمدن سطح آب دریاهاست. در حالی که عده‌ای از مردم جهان در معرض سیل‌های شدید قرار دارند، عده‌ای دیگر متحمل خشکسالی‌های فراوان می‌شوند. بقای گونه‌ها شتابی بی‌سابقه به خود می‌گیرد. آب شرب کاهش می‌یابد و در نتیجه فعالیت‌های اقتصادی، مختل می‌گردد. فرسایش زمین جان میلیون‌ها انسان را به خطر می‌اندازد. این تصویر جهان امروز است.»^۱

پرواضح است که هدف از نظام اسناد بین‌المللی جهانی و منطقه‌ای بخشی از فرایند حفاظت و حمایت از محیط زیست و مبارزه با آلودگی است. تا زمانی که حفاظت از محیط زیست به امری فرهنگی تبدیل نشود و همگان به این بار و ایمان واقعی نائل نشوند که محیط زیست نه میراث گذشتگان، بلکه امانت آیندگان است حمایت و حفاظت واقعی نصیب محیط زیست نخواهد شد. حق مردم در تعیین سرنوشت خویش که در صدر ده میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قرار گرفته است به دلالت التزامی حفاظت از محیط زیست را وجهه‌ای حقوق بشری ساخته و با حق بر محیط زیست سالم پیوند زده است. قطعاً این حق، تکالیف مختلفی را در خود نهفته دارد که از محدوده دولت‌ها فراتر رفته، جنبه همگانی می‌یابد. در این میان، آموزش حقوق بشر که به بیان کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، خود یک حق بشری است، در رشد آگاهی‌های عمومی زیست محیطی بسیار مؤثر است.

تردیدی نیست که مشارکت عمومی در تصمیم‌سازی‌های زیست محیطی به حفاظت از محیط زیست جنبه‌ای عینی و واقعی بخشیده، و باعث می‌شود که شهروندان در فرایند تقنین، اجرا و طرح دعاوی زیست محیطی مشارکت فعالانه داشته باشند.

1 - United Nations Environment Programme, *Global Environment Outlook (GEO-4): Environment for Development* (2007), p. 6; available at <http://www.unep.org/geo/geo4/report/GEO-4_Report_Full_en.pdf>.

کتاب «مردم‌سالاری زیست‌محیطی در حقوق بین‌الملل» که به قلم محقق توانمند آقای دکتر سیداصغر سجادی به نگارش درآمده است نگاهی ریشه‌ای و مبنایی به مسأله حفاظت و حمایت از محیط زیست افکنده است. مردم‌سالاری زیست‌محیطی رویکرد یک سویه (حق یا تکلیف‌محوری) به محیط زیست را تعدیل نموده و به جای تمرکز صرف بر دولتها، به کنشگران غیردولت توجه نموده است. مردم‌سالاری زیست‌محیطی توجه واقعی به نقش‌های همزمان و چندگانه‌ای است که مردم به صورت انفرادی به عنوان افراد بشر و یا به صورت جمعی در قالب سازمان‌های غیردولتی، احزاب، تشکلات، انجمن‌ها از کالبد سنتی منفعلانه خویش خارج شده و فعالانه و به‌احاطه مختلف در وضع و اجرای قواعد و مقررات محلی، ملی و بین‌المللی زیست‌محیطی مشارکت می‌کنند.

متأسفانه کشورمان ایران، با معضلات و بلکه فجایع زیست‌محیطی متنوع و متعدد دست به گریبان است و حقیقتاً با وضعیت بحرانی مواجه می‌باشد. آلودگی کلان‌شهرها به صورت پیوسته در حال تشدید است، به ریزگردها، همراهی ریزگردهای ناشی از خشک شدن دریاچه ارومیه و توفان‌های نمکی در حال اضافه شدن است، پیش‌بینی مجامع علمی که در اثر تغییرات اقلیم تا تبدیل بیش از ۹۰ درصد ایران به بیابانی خشک است، هر از یک دهه باقی نمانده است واقعی به نظر می‌رسد. مردم‌سالاری زیست‌محیطی بخشی از استراتژی مقابله با بحران زیست‌محیطی کشور است، که به مرحله خطرناکی رسیده است.

ضمن تبریک به آقای دکتر سجادی برای تألیف این اثر وزین و دیدگاه علمی، ابراز امیدواری می‌شود که این کتاب مورد توجه و استفاده نهادهای مسئول در کشور قرار گیرد و در تنظیم قوانین بالادستی و پایین‌دستی زیست‌محیطی، مشارکت عمومی به صورتی واقعی مورد اهتمام جدی قرار گیرد.

دکتر سیدقاسم زمانی

سیزدهم فروردین ماه یک‌هزار و سیصد و نود و هفت

(روز طبیعت)